

MEKTEP OQIWSHILARINA TÁRBIYA PÁNIN OQITIWDIŃ ÓZINE TÁN ÓZGESHELIKLERI.

Jalalova Xalima Alimjanovna

Masharipova Amangul Bazarbayevna

Ibrayim Yusupov atındağı dórtiwshilik mektebi tárbiyashı -pedagog.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11897735>

Anotatsiya. Bul maqlada mektep oqıwshılarına tárbiya pánin oqıtıwdıń ózine tán ózgeshelikleri, mámleketimizde tálim-tárbiyaǵa baylanıslı qarar hám nızamlıqlar haqqında sóz etilgen.

Gilt sózler: mektep, tálim-tárbiya, kámil shaxs, ruwxıy-aǵartıwshılıq, qábilet.

PECULIARITIES OF TEACHING EDUCATION TO SCHOOLCHILDREN.

Abstract. This article describes the special features of teaching education to schoolchildren, the decisions and regulations related to education in our country.

Key words: school, education, perfect personality, spiritual-educational, ability.

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ШКОЛЬНИКАМ.

Аннотация. В данной статье описаны особенности обучения школьников, решения и нормативные акты, связанные с образованием в нашей стране.

Ключевые слова: школа, образование, совершенная личность, духовно-воспитательная способность, способности.

Kámil shaxs, onı qalıplestiriw ideyası adamzat civilizaciyasınıń rawajlanıwınıń barlıq basqıshlarında eń áhmiyetli, aktual problema bolıp kelgen. Óytkeni, kámillikti árman etpegen, hár tárepleme jetilissen áwladtı tárbiyalap kamalǵa keltiriw haqqında oylanbaǵan xalıq bolmasa kerek. Kámil shaxstı tárbiyalaw ideyası biziń xalqımızdıń ázelden ádiwli niyeti, onıń ruwxıyatınıń baslı bólegi bolıp kelgen. Kámil shaxstı tárbiyalawdıń tiykarǵı faktorlarınıń biri – bul **tárbiya** bolıp tabıladı.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev «Tárbiya qansha jetik bolsa, xalıq sonsha baxıtlı jasaydı» deydi danıshpanlar. Tárbiyanıń jetik bolıwı ushın bolsa bul máselede boslıqtıń payda bolıwına ulıwma jol qoyıwǵa bolmaydı», - degen pikirdi bildirgen edi [3]. Haqıyqatında da tárbiya – bul kámilliktiń deregi bolıp tabıladı. Búgingi kúnde mámleketimiz Jańa Ózbekstan "Milliy tikleniwden - milliy rawajlanıwǵa qaray" principini tiykarında rawajlanıwdıń jańa ÚShINShI RENESSANS dáwirine qádem taslamaqta. Bunday sharayatta mámleketimizde jaslar tárbiyasın zamanagóy tiykarda, yaǵnıy búgingi kúnniń mıtájliklerinen kelip shıqqan halda shólkemlestiriw, ámelge asırılıp atırǵan islerdi sın kóz qaras penen bahalap, júzege kelgen máselelerdi sheshiw, sonday-aq, bul tarawǵa innovacion pikirlew arqalı jańa mexanizmlerdi engizip, jańa basqıshqa kóteriw waqtı kelgenin dáwiridin ózi kórsetpekte. Jaslarđı tárbiyalawda mámleketimiz basshısı Prezidentlik jumısınıń dáslepki kúnlerinen baslap-aq elimizde innovaciyalıq hám kreativ pikirleytuǵın zamanagóy kadrlar tayarlaw, jaslarđı watansúywshilik ruwxında, joqarı mánawiyat iyeleri etip tárbiyalaw, usı maqsette bilimlendiriw sistemasın jetilistiriw máselelerine ayrıqsha itibar qaratıp kelmekte. Prezidentimiz mektep bilimlendiriw sistemasın reformalaw boyınsha elimizde ámelge asırılıp atırǵan is-ilajlar, bul baǵdarda aldımızda turǵan áhmiyetli wazıypalar ullı aǵartıwshı babamız Mahmudxoja Behbudiydin «Dúnya imaratları ishinde eń ullısı mektep» degen

pikirin ayriqsha atap ótip, bul máseleniń mazmun-mánisi hám áhmiyetine hár tárepleme toqtaǵan edi.

Haqıyqatında da, dún'yadaǵı rawajlanǵan mámleketler tariyxına názer taslaytuǵın bolsaq, olarda jámiyetlik turmıstı ózgeritiwge qaratılǵan reformalar dáslep bilimlendiriw sistemasınan, baqsha, mektep, tárbiya máselesinen baslanǵanın kóremiz. Sebebi mektepti ózgeritpey turıp, adamdı, jámiyetti ózgeritip bolmaydı. Bilimlendiriw hám tárbiyanıń tiykarı mekteptiń tálim-tárbiyası bolıp tabıladı. Sonlıqtan-da jaslardı mektep jasınan baslap erkin pikirleytuǵın áwlad sıpatında tárbiyalawǵa qaratılǵan qatar normativ hújjetler qabıllandı. Mısalı **“Bilimlendiriw haqqında»ǵı Nizamnıń qabıl etiliwi, «Xalıq bilimlendiriw sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyası», «Úzliksiz tárbiya koncepciyası»nıń qabıl etiliwi**, mámleketlik ulıwma bilim beriw mektepleri menen birge kóplegen mámleketlik emes, mámleketlik-jeke menshik sheriklik túrindegi mektepler, Prezident mektepleri, qanıgelestirilgen hám dóretiwshilik mektepleri jumıs alıp barıp atırǵanı tikkeley jaslarımızdın dóretiwshilik qábiletlerin rawajlandırıwǵa qaratılǵan. Ásirese mekteplerdegi ruwxıy-aǵartıwshılıq islerdi jańasha tiykarda shólkemlestiriw, «Milliy ideya», «Ádepnama», «Dinler tariyxı», «Watan tuyǵısı» sıyaqlı pánlerdi birlestirgen halda, birden-bir **«Tárbiya»** pánin engizilgenligi ayırıqsha áhmiyetke iye. Yaǵnıy, ruwxıy jetik, shın mánide watansúyiwshi insanlar etip tárbiyalawǵa ayırıqsha itibar qaratılmaqta.

Endigi wazıypa tárbiya pánin oqıtıw arqalı oqıwshı-jaslarımızda ruwxıy, ádep-ikramlılıq etip tárbiyalaw, olardı turmısqa tayarlaw, olardıń erkin hám **dóretiwshilik qábiletlerin rawajlandırıw metodların, quralların, forma hám texnologiyaların jaratıwdan ibarat.**

Ásirese baslawısh klass oqıwshılarının jas ózgesheliklerin esapqa alǵan halda olardaǵı dóretiwshilik qábiletlerin anıqlaw hám olardı rawajlandırıw olardıń keleshegin belgilewde ayırıqsha áhmiyetke iye.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev basshılıǵında 2019-jıl 23-avgust kúni bolıp ótken xalıq bilimlendiriw sistemasın rawajlandırıw, pedagoglardın tájiriyesi hám jámiyettegi ornın asırıw, jas áwlad ruwxıylıǵın kóteriw máselelerine arnalǵan videoselektor jıynalıısında tálim hám tárbiyanıń áhmiyeti haqqında sóz bardı. Bul jıynalıista Mámleketimiz basshısı jas áwlad tárbiyası, ádep-ikramlılıǵı haqqında toqtalıp, “Mektep - bul ómir hám ólim máselesi, keleshek máselesi. Bul máseleni mámleket, hákimiyat hám hákimlerdin ózi sheshe almaydı. Bul pútkil jámiyettiń wazıypası, minnetine aylanıwı kerek. Mektepti ózgeritpey turıp, adamdı, jámiyetti ózgeritip bolmaydı”, - dep ayırıqsha atap ótti.

Haqıyqatında da, uzaq jıllar dawamında tárbiya balalar tálimnen bos waqıtında ámelge asırılauı qosımsha júklemge - ekinshi dárejeli jumısqa aylanıp, úzil-kesil process bolıp kelgeni hám de jámiyettiń pedagogikalıq mádeniyatı tómenlep, mektepke shekemgi bilimlendiriw, mektep pedagogları, ata-analardıń tárbiyaǵa tiyisli pedagogikalıq-psixologiyalıq bilimleri zaman talaplarına juwap bermey qaldı. Tárbiyada jol qoyılǵan qáteler tásirleri kúndelik turmısta, ǵalaba xabar qurallarında, social tarmaqlarda keń talqılanıp, jámiyetshilikniń qarama-qarsılıqlarına sebep bolmaqta.

Bunday jaǵdayda Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń **“Ruwxıy-aǵartıwshılıq isler natıyjeliligini asırıw boyınsha qosımsha ilajlar haqqında”ǵı 2019-jıl 3-maydaǵı PQ 4307-sanlı Qararı** atqarılıwın támiyinlew, sonday-aq, Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 2019-jıl 31-dekabrdegi **“Úzliksiz mánáwiý tárbiya koncepciyasını tastıyıqlaw hám onı ámelge asırıw**

ilajlari haqqida”gi 1059 - sanli Qararınıń shıǵıwı bul millet keleshegi, millet ruwxıy rawajlanıwı ushın ayrıqsha tariyxıy waqıya boldı. Bul koncepciya **8 bap** hám ruwxıy tárbiyanıń úzliksizligin támiyinlewge qaratılǵan **61 maqsetli** hám mánzilli wazıypalar rejesinen ibarat bolıp, bunıń ámelge asırılıwı **4 basqishtan** ibarat boladı.

Úzliksiz mánáwiý tárbiya koncepciyasınıń tiykarı milliy tárbiyamız, Unsur Ul Maoliy Kayqawıs, Yusuf Has Hajib, Abu Rayhon Beruniy, Imom Buxoriy, Alisher Nawayı, HusaynVoiz Koshifiy, Abu Nasr Farabiy, Abdulla Avloniy, Mahmudxoja Behbudiy, Abdurauf Fitrat sıyaqlı ullı oyshıllarımızdıń ruwxıy -ilimiy miyraslarına tiykarlanǵan. Házirgi kúnde dúnyanıń rawajlanǵan mámleketleri tájiriýbesinde sıawdan ótken zamanagóy tárbiya texnologiyalarınan paydalanıw Koncepciyanıń zaman menen birge qádem taslawına xızmet qıladı.

“... Hámme zat tárbiyaǵa baylanıslı. Tárbiya biz ushın ya ómir, ya ólim, ya qutqarıw, ya apat, ya saadat, ya baxıtsızlıq máselesidur”, degen edi milliy pedagogikamızdıń ullı tulǵası Abdulla Avloniy. Koncepciya usı hikmetli pikirge mas bolıp, bunda perzentlerimizde milliy rawajlanıwımız ushın eń zárúr pazıyletler: Watanǵa sadıqlıq, isbilermenlik, ideologiyalıq immunitet, aqıbetlilik, juwapkershilik, tolerantlıq, huqıqıy mádeniyat, innovaciyalıq pikirlew, miynetsúygishlik balalıqtan baslap basqıshpa-basqısh rawajlandırıp barıladı. Er jetken ul-qızlarımız gárezsiz turmısqa usı pazıyletleri menen kirip baradı. Bul pazıyletleri olardıń ózlerin de, xalqımızdı da baxıtlı qıla aladı.

Úzliksiz mánáwiý tárbiya Koncepciyası ózinde dúnya pedagogikalıq tájiriýbesi hám jetiskenliklerin jámlegenligi ayrıqsha aytıp ótildi. Atap aytqanda, Evropa awqamınıń tárbiyalıq usınısları, AQSh tájiriýbesinen shaxs erkinligi, isbilermenlik, tabısqa erisiwge umtıw, Qubla Kareyada jaslar sanasına úrp-ádetler, etikalıq idealardı sińdiriw, Yaponiyanıń “xarakterdi qalıplestiriwge baǵdarlanǵan tálim”, Qıtaydıń jaqsılıq, haqqóylik, páklik, danalıq hám isenimlilik sıyaqlı pazıyletlerdi tárbiyalawǵa qaratılǵan pedagogikalıq tájiriýbeleri úyrenilgen.

Koncepciyada Ózbekstanda jaslar tárbiyasın zamanagóy tiykarda ilimiy-texnologiyalıq reformalaw boyınsha alıp barılıp atırǵan jumıslar hám onı búgingi kún mútajliklerinen kelip shıqqan halda ilimiy tiykarlanǵan tayanış kompetenciýalar, pazıyletler tiykarında qalıplestiriw jumısına úlken áhmiyet berilgen. Bunıń ushın shańaraq, mektepke shekemgi tálim, ulıwma orta, orta arnawlı kásip-óner, joqarı oqıw orınları, máhellelerdiń social-pedagogikalıq sherikligi jańa dárejege kóteriledi.

Koncepciya aldına qoyılǵan wazıypalar:

- ruwxıy-etikalıq tárbiyanı bahalawdıń ilimiy tiykarlanǵan indikatorların islep shıǵıw;
- tárbiyanıń hámiledarlıq dáwirinen baslanatuǵın, evolyuciýalıq hám úzliksizlik principlerine tiykarlanǵan metodikasın islep shıǵıw hám turmısta qollanıw;
- úzliksiz tárbiya sistemasında milliy hám zamanagóy pedagogikanıń jedel jetiskenliklerinen nátiýjeli paydalanıw;
- tárbiyalanıwshılar menen birge tárbiyashılardıń da bilimi hám tájiriýbesin úzliksiz asırıp barıw;
- shańaraq, bilimlendiriw mekemeleri hám máhelle, sonday-aq, galaba xabar quralları hám basqa da social shólkemler ortasında nátiýjeli sheriklik mexanizmin jolǵa qoyıw;
- ruwxıy tárbiyanıń evolyuciýalıq rawajlanıw hám úzliksizlik principlerine tiykarlanıwdan ibarat.

“Úzliksiz mánáwiý tárbiya Konceptiyası” tórt basqishta ámelge asırıladi:

Birinshi basqish - shańaraqlarda (eki dáwir: 1-dáwir - hámile dáwiri, 2-dáwir - bala tuwılǵanınan 3 jasqa shekemgi dáwir).

Ekinshi basqish - mektepke shekemgi bilimlendiriw 3-6 (7) jasqa shekemgi dáwir.

Úshinshi basqish - ulıwma orta bilim beriw sistemasında (eki dáwir: 1-dáwir - 7 (6)-10 jas baslawısh klass, 2-dáwir - 11-17 jas orta hám joqarı klasslar);

Tórtinshi basqish - óndiriste iskerlik kórsetip atırǵan hám bánt bolmaǵan jaslar, sonday-aq, orta arnawlı kásip-óner, joqarı oqıw orınları sistemasında (eki dáwir: 1-dáwir - orta arnawlı kásip-óner hám joqarı tálim menen qamtıp alınbaǵan, sonday-aq, óndiriste iskerlik kórsetip atırǵan hám bánt bolmaǵan jaslar - 17-30 jas, 2-dáwir - orta arnawlı kásip-óner, joqarı oqıw orınlarınıń oqıwshı-studentleri 15-22 (24) jas).

Úzliksiz mánáwiý tárbiya konceptiyasında tárbiya balalar tálimnen bos waqıtında ámelge asırılatuǵın qosımsha júklemege - ekinshi dárejeli jumısqa aylanıp, buniń áqibetinde tárbiya úzil-kesil process bolıp kelgenligi hám de jámiyettiń pedagogikalıq mádeniyatı tómenlep, mektepke shekemgi tálim, mektep pedagogları, ata-analardıń tárbiyaǵa tiyisli pedagogikalıq-psixologiyalıq bilimleri zaman talaplarına juwap bermey atırǵanlıǵı belgilenip ótilei. Buniń áqibetinde jol qoyılǵan qátelerden eń kóp tarqalǵanı - awızsha tárbiya dawam etip atırǵanlıǵı, ata-analar, mektepke shekemgi tárbiya mekemeleri tárbiyashıları, mektep oqıtıwshıları balalarǵa Watanǵa sadıqlıq, juwapkershilik, isbilermenlik hám basqa pazıyletler teoriyalıq maǵlıwmatlarǵa aylanıp, balalardıń ádetlerine aylanbay atırǵanlıǵı, iygilikli pikir, iygilikli sóz, iygilikli ámelge erisilmey atırǵanlıǵı nátiyjesinde jaslardıń Watanǵa sadıqlıq, juwapkershilik, isbilermenlik, mehir-múriwbet haqqında sózleri menen jasına mas ámeleri arasında ayırmashılıq bar ekenligi aytıp ótilei.

Kórinip turǵanıday «Úzliksiz mánáwiý tárbiya Konceptiyası»nda I-XI klasslar ushın “Tárbiya” pánin en jaydırıw máselesi ayırıqsha atap kórsetilgen.

Ministrler Kabinetiniń 2020 jıl 6 iyundaǵı 422-san qararınıń 3-qosımshasında «Ulıwma orta bilim beriw mektep oqıwshıları ushın «Tárbiya» páni Konceptiyası”n qabıl etiw belgilengen.

Ózbekstan Respublikası Xalıq bilimlendiriw ministrliginiń «Ulıwma orta tálim mektepleri ushın 2022-2023 oqıw jılına móljellengen tayanısh oqıw rejeni tastıyqlaw haqqandığı 2021 jıl 24 dekabrdegi 414 sanlı bwyırǵı” tiykarında [21] oqıw rejege muwapıq baslawısh baslawısh klasslardıń hár bir klasında “Tárbiya” pánin háptege bir saattan ótiw názerde tutılǵan.

Baslawısh klasslarda «Tárbiya» pánin oqıtıw tómendegishe ózine tán ózgesheliklerge iye:

1-klasslarda oqıwshılar arzıw-árman etiwge úyretiledi,

2-klasslarda oqıwshılar arzıw-ármanına erisiw ushın aldına maqset qoyıwǵa úyretiledi,

3-klasslarda oqıwshılar arzıw-ármanlarına jetisiwge qaratılǵan ámeliy háreket etiwge úyretiledi,

4-klasslarda oqıwshılar arzıw-ármanların eresiwge qaratılǵan ózleriniń aldılarına real maqsetler qoyıwǵa úyretiledi.

Baslawısh klass oqıwshılar A2 kompetenciya hám qánigelik talapların ózlestiriwi názerde tutılǵan.

Oqıtıwshınıń kompetenciyası hám kompetentti – bul oqıtıwshılıq kásbine qoyılatuǵın talaplardan kelip shıǵıp, kompetentli muǵállım degenimizde óz kásibi boyınsha bilim, kónlikpe hám uqıplılıqlardı tereńnen ózlestirgen halda olardan maqsetke muwapıq paydalana alıwı názerde tutıladı.

Al **oqıwshınıń kompetenciyası hám kompetentligi** degenimizde bolsa oqıwshılardıń oqıw pánlerinen iyelegen bilim, kónlikpe hám uqıplılıqların maqsetke muwapıq hám nátiydeli paydalana alıwı, turmısta qollay biliwi názerde tutıladı.

Tárbiya pání boyınsha da oqıwshılardıń iyelegen bilim, kónlikpe hám uqıplılıqların ámelde, turmısta nátiyjeli qollanıwına qaratılǵan **A2 kompetenciyalardı** iyelewi názerde tutılǵan. Bul kompetenciyalar tikkeley baslawısh klass oqıwshılarına qoyılatuǵın kompetenciya talapları bolıp tabıladı.

A2 kompetenciyalar:

Arzu-árman qıla aladı,

Maqsetti qoya aladı onı ámelge asırıwǵa umtılada,

Kritikalıq pikirlew qábiletine iye boladı,

Juwapgershilikti sezinedi,

Birgelikte isley aladı,

Ádep-ikramlılıq qaǵıydalarına ámel qıladı,

Duris háreketleniwge ámel qıladı hám qollap-quwatlaydi,

Processlerde baslama (iniciativa) kórsetedi,

Ózin-óz rawajlandıradı,

Óziniń iskerligin ózi analizley aladı,

Átirap ortalıqqa unamlı qatnasta bola aladı.

Demek, «Ulıwma orta bilim beriw mektepleriniń oqıwshıları ushın «Tárbiya» pání koncepciyasın»da balada aktiv puqaralıq poziciyanı qalıplestiriw kózde tutılǵan. Yaǵnıy **tárbiya pání** oqıwshılarda aktiv poziciyanı qalıplestiriw, olardıń hár tárepleme sociallasıwǵa kómeklesiw, nátiyjeli túrde birgelikte islesiw, waqtın mazmunlı shólkemlestiriw, milliy, mánáwiy hám ulıwmainsanıyılıq qádriyatlardı húrmet etiw, ózleriniń intellektual hám dóretiwshilik potencialın júzege shıǵarıwǵa xızmet etedi.

REFERENCES

1. Абдуллаева Ш. Умумий педагогика. Т.: “Нодирабегим”., 2021. – 598 бет.
2. Артеменко О.Н., Бакунова И.В., Макадей Л.И. Педагогические условия, способствующие повышению уровня умственного воспитания учащихся начальной ступени обучения.
3. Базарбаев Ж., Дәўлетова Қ. Әдептаныў. –Нөкис: «Билим», 1994. 83-б.
4. Матжанов А. Ж. Транспортные проблемы Каракалпакстана в 1920-1930 годы //Бюллетень науки и практики. – 2021. – Т. 7. – №. 6. – С. 509-517.
5. Aman M. Traditional Transport among the Peoples of the Aral Region (1800-1873) //Res Militaris. – 2023. – Т. 13. – №. 1. – С. 2985-2988.

6. Matjanov A. SCIENTIFIC RESEARCH OF THE LIFESTYLE OF THE PEOPLE EVACUATED IN KARAKALPAKSTAN //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 771-775.
7. Uzakbaeva V. PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS AND PROCESSES OF ADAPTATION TO THE EDUCATIONAL PROCESS IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 2. – C. 988-990.
8. Uzakbaeva V. BOSHLANG'ICH SINF OQUVCHILARIDA OQUV MOTIVIGA OQUV FAOLIYATINING TA'SIRI //NRJ. – 2024. – T. 1. – №. 1.